

LITERATURA

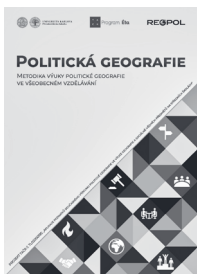
Řezníčková, D., Pavelková, L. (eds.): Politická geografie – Metodika výuky politické geografie ve všeobecném vzdělávání. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2021, 222 s. ISBN 978-80-7444-091-5.

Hána, D. a kol.: Politická geografie – Soubor specializovaných map pro střední školy. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha 2021, 76 s. ISBN 978-80-7444-091-5.

Politická geografie ve výuce zeměpisu na středních a potažmo základních školách nebývá zpravidla příliš zastoupena, minimálně ne tak, jak by si vzhledem ke svému významu a společenské relevanci zaslouhovala. Tuto skutečnost si uvědomili členové výzkumného týmu REGPOL (Centra pro výzkum otázek regionální a politické geografie), který funguje při katedře geografie a regionálního rozvoje na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Ve spolupráci s didaktiky a za finanční podpory grantu Technologické agentury České republiky č. TL02000195 s názvem „Aplikace poznatků současného výzkumu politické geografie ve výuce geografie a sociálně-vědních předmětů na středních školách“ se rozhodli učinit konkrétní krok k alespoň dílčí nápravě tohoto stavu.

Výsledkem této spolupráce je několik inspirativních výstupů, mezi něž beze sporu patří i dvě výše uvedené publikace: Politická geografie – Metodika výuky politické geografie ve všeobecném vzdělávání a Politická geografie – Soubor specializovaných map pro střední školy. Širší autorský kolektiv, který stojí za jejich vznikem, zahrnuje odborníky z řad politických geografů, didaktiků geografie i kartografů (jména uvedena níže k publikacím). Nad kvalitou obsahu a praktickou aplikovatelností do výuky dleli jak odborní recenzenti z jiných vysokých škol, tak především sami středoškolské učitelé. Vzhledem k tematické i personální autorské propojenosti je vhodné obě díla, která vyšla v roce 2021, představit dohromady.

Hlavním záměrem autorů při jejich sestavování bylo podpořit výuku politicko-geografických témat na školách, ať již z důvodu jejich aktuálnosti a společenské relevance, tak proto, že představují ideální výukový prostředek pro rozvoj kritického a samostatného myšlení, politické uvědomělosti a spoluzodpovědnosti za sebe, své okolí a veřejné dění. Z praxe i mezinárodních srovnání je zřejmé, že právě v těchto aspektech české školství nevyčníká a učitelé často nevědí, jak s politickými a problémovými tématy v hodinách pracovat a vhodným způsobem je zprostředkovávat svým studentům. I proto, že se jedná o velmi živou, proměnlivou mezioborovou problematiku, nezřídka velmi citlivou a výbušnou, je nutné k ní přistupovat srozumitelně a zodpovědně. Obě publikace jsou primárně adresovány učitelům zeměpisu na středních, případně základních školách, vysokoškolským studentům geografie se zaměřením na vzdělávání a akademickým pracovníkům, kteří je na tuto dráhu připravují. Inspiraci v nich mohou nalézt učitelé i studenti jiných oborů, jakými jsou například občanská výchova či dějepis, ale též sama veřejnost se zájmem o aktuální politická témata a problémy současného světa.

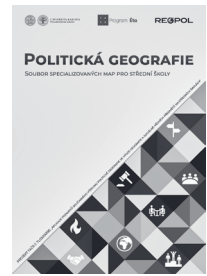
První a rozsáhlejší z obou prací nese název **Politická geografie - Metodika výuky politické geografie ve všeobecném vzdělávání**. Jde především o didakticky zaměřené dílo editované Danou Řezníčkovou a Lenkou Pavelkovou, jež se rozhodujícím způsobem podílely na tvorbě prvních dvou vstupních kapitol věnovaných (1) výuce politické geografie a (2) příkladům metod výuky politické geografie. Tyto kapitoly dávají publikaci nezbytný teoreticko-metodologický rámec a diskutují potenciály uplatnění výuky politickogeografických témat v kontextu strategických a kurikulárních dokumentů.

Vlastní výběr témat a jejich konkrétní aplikaci do výuky na středních a základních školách představuje 3. kapitola. Obsahuje celkem dvacet ukázek včetně praktických informací o klíčových pojmech, cílech, časové dotaci pro jejich výuku, struktuře hodiny, výukových aktivitách, materiálech, způsobech výstupů a jejich hodnocení. Širokou škálu témat vybírali autoři s důrazem na aktuální problémy, mediálně diskutované otázky a problémové aspekty prolínající se bezprostředně se školní výukou zeměpisu světa, Evropy a Česka. Nalezneme zde témata lidských práv a minorit (konkrétně Film Persepolis, Politická aktivita žen, Lidská práva, Život obyvatel indiánské rezervace), mezinárodní a evropské integrace (Evropská integrace, Členství v mezinárodních organizacích, Události brexitu, Občané EU), konfliktů a válek (Náhorní Karabach a vliv Ruska, Separatismus a nacionalismus v umělecké tvorbě, Novináři ve válečných oblastech, Konflikt v Jemenu), aktuálních problémů v Česku (Migrační situace Česka, Zahraniční politika Česka, Terénní výzkum mapování graffiti, Politické konflikty ve městě) a některá další (Analýza politických projevů, Analýza textu legislativy, Politická a ekonomická moc ve světě, Daňové ráje).

Poslední, 4. kapitola dává hlubší a celistvější vhled do osmi vybraných témat politické geografie. Je určena čtenářům s odbornějším zájmem. Vedle rozšiřujících informací poskytuje impulzy pro diskuzi a kritické myšlení. Vedle samotného textu zahrnuje množství užitečných materiálů včetně tabulek, grafů a obrázků. Všechny osm témat je pak v kartografické podobě zpracováno ve druhé z představených publikací – Souboru specializovaných map pro střední školy (viz níže). Čtenář může rovněž využít aparát otázek, úloh a odkazů na literaturu v podobě žlutě označených „exkurzů“ vyskytujících se průběžně v celé publikaci. Na konci nechybí rozsáhlý seznam literatury a přibližně 80 stran různých příloh (úryvků textů, pracovních listů, obrázků nebo didaktických materiálů, např. herních kartiček apod.), které je možné rovněž uplatnit ve výuce. Na tvorbě 3. a 4. kapitoly se kromě zmíněných autorek podíleli členové a spolupracovníci výzkumného týmu REGPOL: David Hána, Lenka Hellebrandová, Kristýna Janurová, Libor Jelen, Michaela Kafková, Alexandra Seidlová a David Vogt.

Druhé dílo nazvané **Politická geografie – Soubor specializovaných map pro střední školy** můžeme z pohledu výše uvedené publikace věnované metodice a didaktickým námětům pro výuku vnímat především jako doplňující a rozšiřující kartografický a informační materiál. Ostatně některé zde obsažené mapy figurují i v první ze jmenovaných publikací s odkazem právě na tento samostatný soubor map. Autorský kolektiv na obou dílech pracoval souběžně. I zde jsou autory David Hána, Lenka Hellebrandová, Libor Jelen, Lenka Pavelková, Alexandra Seidlová, David Vogt, a dále Petr Bouchal, Peter Dedo následovaní tvůrci mapových výstupů. Smyslem takto samostatně vydaného kartografického souboru je zprostředkovat problematiku politické geografie studentům (zejména středních a případně základních škol) pomocí tematických map ukazujících distribuci vybraných politických jevů a jejich rozdílností v prostoru. Zároveň poskytuje v podobě průvodního textu návod, jak tyto mapy číst, a jak na jejich základě správně zachycené jevy interpretovat a vyhodnocovat. Pro lepší orientaci zde autoři přidali i přehledný seznam vysvětlující důležité pojmy, se kterými se v mapách a textu pracuje.

Vlastní mapové výstupy se týkají osmi tematickým okruhům, které se vyskytují ve 4. kapitole předešlé publikace. Jsou jimi: Geopolitické problémy, Evropská integrace, Mezinárodní integrace, Ohniska napětí a konflikty, Migrace, Nerovnoměrný ekonomický a sociální rozvoj, Lidská práva a Politické rozhodování. Vybraná témata vhodně zapadají svou rozmanitostí a pojetím do středoškolské výuky, zvláště na gymnáziích. Průvodní text k mapám má u každého tématu za úkol přiblížit v nich zachycenou problematiku, popřípadě vysvětlit metodiku tvorby některých ukazatelů. Napomáhá tak pochopit jejich logiku, rozdíly a širší časoprostorové

souvislosti důvodů a důsledků. Odborný obsah map lze ve většině případů považovat pro středoškolskou výuku za adekvátní. V některých případech však již přesahuje její rámec, například v kapitole lidských práv. Podobně vyznívá i snaha autorů zachytit v mapách velké množství informací na úkor jejich srozumitelnosti a relevance pro úroveň středních škol. Určitou nevýhodu map věnovaných Evropě a jejím státům lze spatřovat v tom, že obsahují data pouze pro země EU. V některých případech, vč. tematiky ohnisek napětí a konfliktů, by si Evropa zaslouhovala větší pozornost. Na druhou stranu je nutno vyzvednout technické a grafické kvality map i snahu autorů přiblížit vybrané problematiky politické geografie i na příkladu Česka (migrace, politické rozhodování, nerovnoměrný rozvoj).

Vzhledem k tomu, že obě publikace se svým obsahem a zaměřením překrývají a vzájemně doplňují, jeví se jako užitečná jejich potenciální součinnost při použití ve školní výuce. Nespornou výhodou je, že jsou volně přístupné online ke stažení na stránkách Centra pro výzkum otázek regionální a politické geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy (REGPOL; <https://regpol.natur.cuni.cz/REGPOL-52.html>). Právě to může, vedle vlastní obsahové kvality a praktického zaměření, přispět k tomu, že se rychleji a efektivněji dostanou ke svým adresátům – učitelům geografie a jejich studentům – do výuky geografie na školách. S postupujícím časem lze totiž předpokládat, že kvůli rychle se měnící politicko-geografické realitě ve světě mohou některá témata postupně ztrácet na aktuálnosti.

Závěrem lze konstatovat, že obě publikace mají reálný potenciál naplnit svůj hlavní cíl: „...kvalifikovaným způsobem podpořit výuku politické geografie na všeobecně vzdělávacích školách.“ (Řezníčková, Pavelková 2021, s. 1) Dílčí úspěchy tažení za tímto cílem ostatně naznačují i první pozitivní ohlasy přicházející od samotných učitelů... Jsou důkazem toho, že snaha autorů nevyznívá naprázdno.

*Aleš Nováček, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita, České Budějovice
e-mail: anovacek@pf.jcu.cz*

Osman, R. (ed.): Geografie bariér: příklady dobrých bezbariérových realizací.

Masarykova univerzita, Brno 2021, 477 s. ISBN 978-80-210-9909-8.

Pokud chcete získat konkrétní představu, jak může vypadat úspěšné praktické uplatnění velmi solidních geografických výzkumů v praxi, přečtěte si knihu sestavenou editorem Robertem Osmanem z příspěvků celkem 14 autorů a autorek. Nenechte se odradit tím, že je kniha dlouhá. Za názvem „Geografie bariér“ a úvodní anotací, která slibuje zacílení na dílčí problém (jak si uvědomovat a odstraňovat překážky, které různým skupinám a osobám brání pohybu v prostoru), následuje

kniha se širokým záběrem od teoretické geografie (resp. obecných přístupů k sociálním vědám) přes interdisciplinární výzkumné sondy (s velkým důrazem na participativní metody), reflexi zapojení akademického výzkumníka do procesu tvorby veřejné politiky až po řadu případů dílčích změn, kterých se (i s využitím provedených výzkumů) podařilo v praxi dosáhnout. Alespoň takový silný dojem ve mně zanechala kniha, kterou jsem četl z perspektivy bývalého akademického geografa, který má za sebou již přinejmenším stejně dlouhou zkušenost z různých pozic ve veřejné správě. Možná proto v následujícím textu uvedu i jiné aspekty knihy, než na které dávali autoři explicitní důraz.

Kniha je složena ze tří částí, které je možné číst samostatně, zároveň jsou však vzájemně obsahově propojené. Teoretická část představuje celkový rámec a základní ukotvení autorského kolektivu v chápání bariér a jejich odstraňování. Druhá část, označovaná jako metodická, se zaměřuje na proces tvorby politiky bezbariérovosti na úrovni města. Opírá se o praktickou zkušenost části autorů z pracovní skupina ve městě Brně. Konečně poslední kapitola pak představuje konkrétní („empirická“) opatření, která vzešla z realizace politik bezbariérovosti.

První část knihy představuje interdisciplinární studia postižení a geografii znevýhodnění, vedlejším efektem je seznámení s širšími myšlenkovými směry na pomezí sociálních věd a sociální práce. Schopností vysvětlit srozumitelným jazykem koncepty, které většinou chybí v české učebnicové geografii, se tato část přibližuje širokému okruhu čtenářů. Zřejmě poprvé je v česky psané geografické literatuře srozumitelně vysvětlen koncept post/kolonializmu, který se v posledních 20 letech používá zejména v kritických sociálních vědách. Snad přečtení takto srozumitelného vysvětlení inspiruje alespoň některé čtenáře k přemýšlení (nebo vlastnímu výzkumu), zda nejsou některé obecně přijímané reprezentace v české veřejné debatě zatíženy koloniálním myšlením. Obdobně poutavé jsou také kapitoly věnované designu informačního systému a digitálních služeb, a o politikách zpřístupňování veřejného prostoru. Způsob přemýšlení při návrhu/designu počítačových programů, jednorázových změn nebo komplexních veřejných politik (ale i komerčních produktů) se totiž v řadě podstatných detailů odlišuje od analytického přemýšlení, které ve vědě převažuje. Autoři velmi dobře zvládli vyjádřit konflikt mezi jasnými, ambiciózními (ale často abstraktními) vizemi a mnohdy komplikovanými a nelehkými cestami k jejich reálnému naplňování, které vedou přes řadu kompromisů a nelehkých rozhodování (nejen) mezi časem, náklady a kvalitou/dopadem dílčích opatření.

Druhá část knihy je sice nazvána *Metody*, ale metodologické části vědecké publikace je velmi vzdálená. Spíše se jedná o představení způsobů vytváření politik na detailně popsanych praktických zkušenostech s (a) vytvářením zastřešující strategie, (b) prioritizací problémů a aktivit k řešení a (c) designu konkrétního software pro podporu realizace vytvořené politiky. Politika bezbariérovosti je vhodným příkladem z principu horizontální agendy (takové, která nutně musí

prostupovat všemi resorty, tématy i úrovněmi veřejné správy) a město Brno je dostatečně velké a složité území, aby se příprava a prosazování takové politiky potýkala se širokým spektrem rozličných legitimních zájmů, velkým počtem aktérů a témat, kde je nezbytné dosahovat shody a vytvářet místně specifická řešení. Šestá kapitola „Budování strategie přístupnosti města“ představuje dle mého soudu velmi realistickou a plastickou sondu do praktické tvorby politiky. Autoři se jako členové komise rady, jejímž úkolem bylo v Brně začít systematickou politiku odstraňování bariér, projevíli jako velmi dobří zúčastnění pozorovatelé. Jedná se o velmi cennou kapitolu pro každého, kdo se chce dopředu připravit na záludnosti tvorby veřejných politik, nebo se stal členem pracovního či poradního orgánu v jakékoliv oblasti veřejné politiky. Řadu popsaných situací jsem v různých variacích pozoroval při přípravě věcně odlišných politik na úrovni obcí, krajů i státu. Případovou studii by šlo určitě popsat a interpretovat s využitím sofistikovaných rámců ze studií veřejných politik (např. *policy vs. politics*, *multilevel governance*, *evidence-informed policy making* apod.), takže by ji možná lépe dohledali výzkumníci i praktici v této oblasti. Nicméně tím by kapitola přišla o svou srozumitelnost a čtivost. Připadal jsem si skoro jako čtenář detektivek, který skoro do poslední chvíle neví, „jak to dopadne“. Možnost využití projektu TAČR (jehož jedním z výstupů je také recenzovaná kniha) při podpoře práce komise představuje v českém kontextu stále spíše výjimečný případ, kdy byla tvorba politiky od začátku velmi úzce propojena s vědou, s výzkumem, který pomáhal s orientací v problému a hledáním reálných řešení. Řada postřehů z tohoto procesu je určitě relevantní také pro tvorbu politik v jiných tématech. To, že se v pracovní skupině sejdou osoby, které mají motivaci zadaný problém reálně (vy)řešit, ještě není zárukou, že se práce bude dařit. Mezi účastníky se mohou objevit legitimní odlišné pohledy na konkrétní cesty ke sdílenému cíli apod. I když se cíl může zdát jasný, na cestě se objeví řada otázek, kterou budou muset účastníci vyřešit. Na lokální úrovni ani zdaleka nelze vše vyčíst v platných zákonech.

Neméně poutavé jsou také sedmá kapitola (o mapování bariér v území) a osmá o tvorbě softwaru pro magistrát, který by pomohl evidovat zjištěné problémy a řídit jejich odstraňování. Obě kapitoly mj. neskrývají úskalí, problémy i konflikty, ke kterým při realizaci politik (i mezi aktéry se zájmem o věc) dochází. Bohužel tento velmi přínosný způsob reflexe tvorby veřejných politik je u nás spíše okrajový, stále se nosí spíše pochválení se za dobrý výsledek než za překonávání řady překážek. Jako celek pak celá „metodická“ část knihy ukazuje rozdíl mezi praktikováním vědy a vytvářením veřejné politiky. Zatímco ve vědě je zjednodušeně řečeno nejdůležitější vše (otázky, design, interpretaci...) vymyslet, ve veřejných politikách je podstatou prosadit to, co je (ideálně i na základě vědeckého poznání) podstatné. V obou případech se však každé opomenutí nebo chyba může projevit kdykoliv později a znehodnotit výsledky náročné práce.

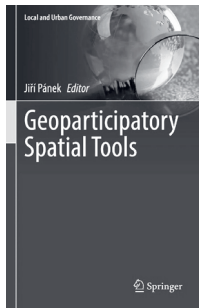
Závěrečná část knihy se věnuje praktickým realizacím, které jsou představeny v jednotné struktuře od popisu velmi konkrétního problému, který zažívají osoby s postižením, přes představení souvislostí vzniku problému i jeho možných řešení, až po velmi praktický přehled kroků, jak se danou situací podařilo vyřešit. Příklady ukazují velmi široké spektrum činností, které je nezbytné odpracovat, pokud chceme dosáhnout reálné změny – od školení řidičů MHD přes odstraňování nevhodně umístěných dopravních značek na chodnicích až po hledání politické shody na rozsáhlé rekonstrukci frekventovaného veřejného prostoru.

Celá kniha ukazuje, že přemýšlení o specifických potřebách a překonávání omezeních různých lidí nelze redukovat na nějakou dílčí činnost, ale že se jedná o nikdy nekončící proces a neustálé hledání způsobů, jak udělat více inkluzivní (a tedy nakonec pro všechny příjemnější) téměř každou činnost nebo aktivitu. O konečném efektu a dosažení cíle (v tomto případě bezbariérového města) totiž může rozhodnout „poslední detail“, který se může bez znalosti souvislostí jevit jako nepodstatný. Za hlavní přínos nejen této knihy, ale celé práce jejích autorů a autorek, považují kombinaci čtyř způsobů přemýšlení a jednání, které jsou v tomto mnohovrstevnatém díle obsaženy: (a) širokého nadhledu a schopnosti systémového uchopení složitého problému, (b) znalosti relevantních detailů z mnoha souvisejících oblastí, (c) jasného teoretického i hodnotového ukotvení všech aktivit a v neposlední řadě (d) schopnost (a ochotou) odvádět a ocenit poctivou, i zdánlivě drobnou práci při dosahování vytyčených cílů. Potřebujeme nejen více takových knih, ale také více projektů a týmů, které jsou schopné takto pracovat i otevřeně sdílet zkušenosti ze své práce.

*Roman Matoušek, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha
e-mail: roman.matousek@mmr.cz*

Pánek, J. (ed.): GeoParticipatory Spatial Tools. Local and Urban Governance.
Springer, 2022, 193 s. ISBN 978-3031055461.

Knihu „GeoParticipatory Spatial Tools in the Decision-Making Processes of Local Governance in the Czech Republic“ představující výstup projektu GAČR sestavili autoři, jejichž jména jsou v oblasti geoparticipace zárukou hluboké erudice. To je prokázáno hned úvodní rešerší, v níž jsou vhodně ukotveny termíny jako P/PGIS, VGI, DIY a další. Ačkoliv je geoparticipace stále častějším jevem (nejen) v české společnosti, považují za dobrý tah autorů zasadit ji do rámce demokratické teorie (tomu se věnuje celá kap. 2). Politologický vhled na to, jak je geoparticipace zasazena mezi rozhodovací mechanismy, často přináší další otázky k zamyšlení (např. jak moc participace je v současné digitální éře žádoucí/možné/reálné?). Naštěstí jsou v dalších kapitolách k dispozici konkrétní případy využití geoparticipace

v praxi – a to jak z hlediska klíčového faktoru technologií, tak stran otevřených dat a přístupu k nim v regionální politice. To by ale nebylo možné bez alespoň částečného náhledu na tradiční přístupy prostorového plánování obohacené moderními trendy jako právě participace veřejnosti v různých úrovních plánovacího procesu (od online komentování návrhů přes zapojování občanů umocněné technologiemi *smart city* až po *geodesign*). Za vyložení praktické pak považuji zařazení kapitoly o nástrojích, které mohou být pro sběr dat využívány – ať již o komerčních produktech vázaných na licence

(typově produkty ESRI jako např. ArcGIS Survey123 případně ArcGIS Collector) nebo o volně dostupných nástrojích hojně využívaných např. v humanitárním mapování (KoBoToolbox). Nechybí ani ukázky online nástrojů ať již českých (Pocitovemapy.cz) nebo zahraničních (Ushahidi). O něco méně detailně je zpracován přehled nástrojů využitelných pro geodesign nebo pro prostorové analýzy.

Ani sebelepší geoparticipativní metoda nebo vyšperkovaný nástroj není kompletní bez datové základny. Tu lze vnímat jednak jako data sbíraná prostřednictvím geoparticipace a jednak jako data sloužící jako „background“ pro aplikace, které pro sběr dat využíváme. Autoři se věnují otevřeným datům, a to poměrně podrobně – od jejich definici přes utilizaci v evropském prostředí, metadata, licence až po širší přesahy do *open access* a *open science*. V této souvislosti je nutné podotknout, že vnímáme-li geoparticipaci jako součást občanské vědy (*citizen science*), pak otevřenost dat je jedním z jejich základních pilířů – viz 10 principů občanské vědy publikovaných European Citizen Science Association (ačkoliv občanskou vědu v textu nikde explicitně zmíněnou nenajdeme). Pro geografy a kartografy je přínosný i přehled formátů otevřených dat, které lze běžně využít v prostorových aplikacích (nejen GIS). Kapitola je doplněna přehledem příkladů dobré praxe, který je opět situován do českého prostředí – lze jej tedy dobře využít i jako rozcestník otevřených datových sad pro vlastní tuzemské projekty. Konkrétní využití s detailním představením metodiky, nástrojů, aplikace i vyhodnocením nabízí až kapitola 7, a to na příkladu města Jeseník.

Zajímavý exkurz je proveden v kapitole 5, kdy jsou diskutovány faktory přispívající k vyššímu zapojování občanů do participace na rozvoji území (znovu na příkladu Česka). Dozvídáme se, že vliv mohou mít i jindy zajímavé proměnné – věk starost(k)y, gender... nad rámec očekávatelného vzdělání, počtu obyvatelstva daného sídla či jiných socioekonomických faktorů. Česko v tomto světle slouží jako dobrý modelový příklad post-socialistického státu. Učebnicovou ukázkou participace jsou „*participatory budgeting*“, nebo-li participativní rozpočty. Sídla, která k participativnímu rozpočtu (a tedy zapojování občanů do rozhodování o tom, jak nasměrovat část veřejných finančních prostředků určených na rozvoj sídla), rapidně přibývá. Nutno poznamenat, že úroveň participace občanů na rozpočtech

je velmi různorodá, stejně jako akceptace (resp. interpretace) tohoto nástroje samotnými politiky.

To, jak je publikace výjimečná nejen svým tématem, ale i obsahem téma naplňující, demonstruje poslední kapitola. Ta se věnuje příkladu využití počítačové hry pro participaci občanů v územním plánování. Prvky gamifikace jsou obecně trendem v mnoha oblastech občanské vědy (případně i „prosté“ občanské angažovanosti), geoparticipaci nevyjímaje. A tak je osvěžující číst o spojitosti legendárních her SimCity či Minecraft a územního (prostorového) plánování. Funkční hratelny model autoři vytvořili pro město Olomouc a ukázky využití pro soutěž Urban Design Award 2018/2019 jsou ohromující. Stejně jako celá kniha.

Jakub Trojan, Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Brno
e-mail: jakub.trojan@ugn.cas.cz

Hruška, V. a kol.: Průmyslová minulost, kreativní budoucnost? Perspektivy průmyslového dědictví Podkrušnohoří. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Přírodovědecká fakulta. Ústí nad Labem 2022, 94 s.
ISBN 978-80-7561-379-0.

Problematika proměn postindustriálních regionů je jedním z klíčových témat kulturní a historické geografie. Transformace starých průmyslových oblastí na nově využívané provozy je dlouhodobý proces, během kterého se však nesmí zapomínat na hodnoty a významy, které průmyslová éra přinesla, a které by měly být uchovávané pro budoucí generace. Proto je velmi důležité se věnovat také tématu industriálního dědictví. V Česku najdeme množství průmyslových oblastí, jednou z největších je pak Podkrušnohoří. A právě této oblasti a proměnám jejího průmyslového dědictví se zabývá představená publikace, která je zároveň výstupem projektu *Smart City – Smart Region – Smart Community*.

Mezioborové výzkumné týmy z Univerzity J. E. Purkyně pod vedením Vladana Hrušky ve své téměř stostránkové publikaci představují a diskutují proměny společnosti od preindustriální přes industriální k postindustriální, hlavní roli samozřejmě hraje region Podkrušnohoří a jeho místní specifika. Kniha je rozdělena do třech hlavních kapitol, které se postupně věnují proměnám průmyslových regionů, průmyslovému dědictví a samostatně pak také oživení průmyslového dědictví.

Region Podkrušnohoří byl v minulosti jednou z nejvýznamnějších a nejvyšších průmyslových oblastí střední a východní Evropy. Nacházely se zde významné firmy a s tím byla spojena výstavba nejen průmyslových podniků,

ale také sídel jejich majitelů či ředitelů. Toto období po sobě zanechalo množství (nejen) architektonicky cenných objektů, ale také specifickou průmyslovou identitu, kterou je v mnoha oblastech možné vnímat téměř na každém kroku. 20. století však do regionu přineslo mnohé změny, ať už se jednalo vysídlení německého obyvatelstva po druhé světové válce, následné socialistické plánování, které oddálilo problémy některých průmyslových odvětví a v neposlední řadě pak postsocialistickou transformaci po roce 1989. Od 90. let docházelo k uzavírání továren, proměně zaměstnanostní struktury, nárůstu nezaměstnanosti apod., což podmiňovalo další společenské problémy a dalo by se tedy říct, že toto vše vedlo ke snížení kvality života obyvatel regionu. Avšak situace je ještě mnohem komplikovanější, jak upozorňují autoři publikace, kteří v kontextu diskuze proměn regionu představují mimo jiné i výsledky šetření zaměřených na vnímání života samotnými obyvateli.

Kromě výsledků výzkumů zaměřených na obyvatele dotčených měst je v knize také diskutován koncept průmyslového dědictví, možnosti jeho vnímání v hmotné i nehmotné podstatě a v neposlední řadě pak jeho identifikace a kategorizace. Představen je tedy katalog objektů Podkrušnohoří, které je možné považovat za industriální dědictví. Najdeme zde nejen samotné továrny či haly, ale dopravní stavby či objekty sloužící k bydlení (např. hornické kolonie). Zajímavá je také následná prezentace dalších úhlů pohledu na toto dědictví, a to jak formou analýzy mediálního prostoru věnované Podkrušnohoří, dotazníkovými šetřeními zaměřenými na vnímání průmyslového dědictví pohledem běžných obyvatel nebo rozhovory s aktéry v území.

Nejobsáhlejší kapitola knihy, v pořadí třetí, se věnuje možnostem oživení průmyslového dědictví. Nejprve je diskutována základní otázka „proč?“ průmyslové dědictví revitalizovat, na kterou je ihned odpovídáno z mnoha různých úhlů pohledu. Představeny jsou ekonomické, sociální či environmentální významy revitalizace, stejně tak jako rámcové podmínky pro oživení a prezentaci průmyslového dědictví v oblasti. Velmi zajímavé je doplnění obrazu regionu o příběhy aktérů, kteří se již do využívání průmyslového dědictví pustili a realizují vlastní projekty zaměřené na prezentaci či obnovu industriální minulosti. Příkladem může být společnost Offroadsafari využívající offroadové automobily pro výlety kolem lomů nebo přeměna starého skladu v módní salon. Všechny tyto iniciativy pomáhají k rozvoji průmyslové identity a přispívají ke změně image Podkrušnohoří.

V poslední části publikace představuje další teoretické možnosti revitalizací a využívání industriální minulosti některých objektů. Jedná se o výstupy aktivit studentů ateliéru Grafického designu na Fakultě umění a designu UJEP v Ústí nad Labem z let 2019–2021. Tyto návrhy mají primárně za cíl vyvolávat diskuze o využívání některých konkrétních průmyslových objektů k jiným aktivitám nebo činnostem, jako příklad může být zmíněn návrh na využívání bývalé loděnice v Ústí nad Labem jako skatepark.

Předkládaná publikace přehledně představuje historický kontext regionu a poskytuje širší náhled na studovanou problematiku z mnoha úhlů pohledu. Významnou devizou je grafická stránka a množství doprovodného ilustrací či fotografií, které dokážou atmosféru oblasti přiblížit i někomu, kdo jí ještě nikdy nenavštívil. Publikace je tedy vhodná pro všechny zájemce o industriální dědictví Podkrušnohoří, ale také jako podklad a podnět k diskuzi nad budoucností regionu pro místní aktéry či různé instituce.

*Jakub Jelen, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, Praha
e.mail: jakub.jelen@natur.cuni.cz*

Holešinská, A.: Destinační management: Umění rozvíjet destinaci.

Masarykova univerzita, Grada, Praha 2022, 344 s. ISBN 978-80-271-3218-8.

Publikace Andreji Holešinské s názvem *Destinační management: Umění rozvíjet destinaci*, provází čtenáře destinačním managementem od základních poznatků teorie řízení managementu až k praktickému využití v rámci řízení destinační společnosti. Prostor je v publikaci věnován právě i termínu destinační společnost, který je zde upřesňován dáváním do souvislosti s ostatními autory, kteří její často zaměňují termíny destinační management a destinační společnost. Autorka vysvětluje, že principem společenství, ve kterém aktéři kooperují, aby zajistili efektivní fungování turistické destinace, je utvářet turistickou destinaci společně a je tedy na místě používat termín destinační společnost. Zcela stěžejní pro tuto činnost jsou také komunikace a koordinace. Tyto termíny (kooperace – komunikace – koordinace = 3k) jsou tak důležité pro rozvoj turistické destinace, že jim autorka věnovala vlastní kapitolu a patnáct stran textu.

Publikace je členěna na pět hlavních částí, které se dále dělí na patnáct kapitol, mezi nimi nechybí ani strategické řízení destinační společnosti, destinační *benchmarking*, řízení kvality, řízení informací, krizové řízení, management místních komunit či návštěvnický management. Jednotlivé kapitoly vždy začínají zaměřením kapitoly a otázkami které budou v rámci kapitoly zodpovězeny. Toto pojetí ve mě lehce vzbuzuje vzpomínky na středoškolské učebnice, nicméně oproti nim si v této publikaci musí najít čtenář odpovědi sám. Velice přínosné v tomto ohledu vnímám i rejstřík v závěru publikace.

Ze základních poznatků oceňuji zařazení Maslowovy hierarchie lidských potřeb, jejíž vysvětlení je stěžejní pro realizaci cestovního ruchu. Přínosné vnímám i zařazení kapitoly krizové řízení destinace, které obsahuje i klasifikaci krizí, které mohou v tomto odvětví nastat. Kapitola obsahuje také časovou řadu s úhrny

mezinárodních příjezdech turistů, který zcela zřetelně ukazuje výkyvy krizí a boomů. Časová řada grafu končí v roce 2020, je zde tedy evidentní vliv pandemie covid-19 na letecký průmysl. Tato kapitola dále obsahuje příklady dalších krizí, které mají různý prostorový dopad, např. ropná katastrofa v Mexickém zálivu (2010) nebo politická nestabilita v Egyptě (2011).

Součástí jedné z kapitol je i podkapitola koncept únosné kapacity, která je zde zařazená vhodně, ačkoli v současném světě masového turismu, bych tomuto tématu věnovala více prostoru, stejně tak nadměrnému cestovnímu ruchu, který je zde uveden jen okrajově. Ten by se dal případně ke krizovým situacím nebo k příkladům špatné praxe managementu destinační společnosti.

Velmi elegantní a příjemný efekt dotváří citáty, které jsou uvedené na úvodních stranách kapitol. Autorka využila celou řadu výroků slavných osobností od Elona Muska, Johna Fletchera, Vítězslava Háalka, po slova vlastní. Příkladem může být výstižný citát Tomáše Garrigua Masaryka uvádějící kapitolu Základy managementu: „Praxe bez teorie není možná.“ Kapitoly jsou zcela přehledné a nabízí řadu tabulek, grafů a schémat. Některá grafická zpracování jsou převzatá nicméně většina z nich je kompilací z různých vědeckých publikací. Vizualizace grafického zpracování byla zvolena vhodně, a i přesto, že je publikace černobílá, je grafika přehledná. Závěrem každé kapitoly je soubor použité literatury.

Multidisciplinarity publikace je evidentní téměř na každé stránce. Přesah témat vede přes geografii, management cestovního ruchu, ekonomii a sociologii. To vyplývá i ze základních uvedených principů. Některé části práce působí poměrně úsporně, nicméně zcela efektivně. I přes úspornost, nabízí autorka různé pohledy a varianty. Příkladem je ukázka rozdílného vnímání destinace (str. 38), kde je destinace popsána jako (1) cíl cesty, (2) soubor nabídek nebo (3) systémové vazby aktérů. Obdobně autorka poukazuje na rozmanitější vnímání konceptů životního cyklu destinace (s. 230), který je nejčastěji popisován Butlerovým životním cyklem, nicméně autorka rozebírá další tři podoby životního cyklu. Dalším zajímavým příkladem je kapitola vymezení destinace, která dělí turistické destinace dle geografického přístupu, územně plánovacího přístupu, marketingového přístupu a ekonomického přístupu. Zároveň autorka uvádí, že ne všechny teorie mohou být aplikovány na všechny turistické destinace. Příkladem je podkapitola (Vhled 2.2.), která popisuje návrh rakouských autorů na vymezení destinace dle počtu přenocování a počtu lůžek. Z podkapitoly vyplývá, že pokud by stejná kritéria byla aplikována na české prostředí, došlo by k vymezení pouze dvou konkurenceschopných destinací, a to Prahy a zbytku Česka. Z pohledu zahraničního trhu autorka s tímto vyjádřením souhlasí, nicméně dále uvádí, že pokud se podíváme na český trh a české území není možné takto destinaci vymezovat.

Zcela by se dalo souhlasit se slovy autorky, že tato publikace je vzhledem ke své komplexitě, rozsahu a podrobnosti, zcela vhodná pro výuku v tomto oboru. Uvedené informace a poznatky jsou poměrně dobře uchopitelné, výstižné a úsporné.

Právě, z těchto důvodů je možné publikaci využít nejen ve vzdělávání destinačního managementu, ale i v oblasti základů cestovního ruchu. Napojením jednotlivých kapitol, teoretické a realizační části, tvoří publikace pomyslný most mezi výzkumnou sférou a využitím v praxi. Vzhledem k zahrnutí příkladů z praxe, je možné publikaci využít i v realizaci destinačního managementu. Přínosné jsou mimo jiné i příklady jak z českého prostředí, tak i ze zahraničí. Velký přínos vnímám zejména v uvedení příkladů a srovnání v rámci jednotlivých pohledů na jednotlivé termíny či jevy a procesy.

Publikace nepřináší mnoho nových poznatků, nicméně shrnuje poznatky dřívější a dává je do současných souvislostí a kontextu přítomnosti. Pracuje například i s digitalizací a změnou trendů v cestovním ruchu. Uvedené trendy neopomínají ani personalizaci, ekologické cestování, odpovědný cestovní ruch, umělou inteligenci a virtuální realitu.

Michaela Štěbetáková, Přírodovědecká fakulta,
Univerzita J. E. Purkyně, Ústí nad Labem
e-mail: michaela.stebetakova@ujep.cz

Šifta, M.: **Víc než jen zápas. Fotbalová derby v Anglii.**

Nakladatelství P3K, Praha 2022, 392 s. ISBN 978-80-7667-030-3.

Sport a geografie. Mají vůbec něco společné? Určitě ano. Dle názoru recenzenta je sport hodný pozornosti geografa pro své sociální důsledky a ekonomický význam. Sport se vždy odehrává v určitém prostoru a čase, jde tedy o základní aspekty geografického výzkumu.

Za prvním propojením těchto témat z odborné stránky stál francouzský geograf Elisée Réclus (1879), který se věnoval rozšíření kriketu ve Velké Británii. V roce 1987 byl americkým geografem Johnem Rooneyem dokonce založen odborný časopis *Sport and Place: An international journal of sports geography*, ve kterém byly publikovány články zabývající se geografii sportu (poslední číslo však vyšlo v roce 2000). Pravděpodobně nejznámějším sportovním geografem je však John Bale, jenž zpracoval řadu článků i knih zaměřených na fotbal z pohledu geografie. A to například články *Geography and football: the use of ideas from football in the teaching of geography* (1976), *Geographical Diffusion and the Adoption of Professionalism in Football in England and Wales* (1978) nebo kniha *Sports Geography*, která vyšla ve dvou vydáních (1989, 2003). V Česku se geografii sportu věnuje především dr. Jiří Tomeš, který má na svědomí i vznik fotbalových atlasů – První fotbalový atlas světa (2000) a Fotbalový atlas Evropy (2022).

Pro sportovního geografa či fanouška je kniha *Víc než jen zápas: Fotbalová derby v Anglii* přínosná z mnoha důvodů. A to i proto, že titulů z oblasti geografie sportu u nás mnoho nevzniká. Kniha se zaměřuje na fenomén derby v anglickém fotbale. Kluby Premier League, nejvyšší fotbalové ligy v Anglii, ročně vykazují příjmy v řádech miliard britských liber. Jedná se tedy o obrovskou část zábavního průmyslu.

Derby, která by se dala popsat jako utkání mezi dvěma týmy z jednoho města (např. Manchester) či regionu (Severovýchodní Anglie), byla formována mimo geografickou polohu týmů také rozdíly v náboženství, sociálním postavení či historickým vývojem daného města (regionu). Zatímco rivalita mezi týmy může být způsobena historickým vývojem nebo úspěšností, pro derby je klíčová jejich geografická blízkost. Fotbal, především v Anglii, zasahuje do širokého spektra společenských témat, které autor objasňuje. Ač se to na první pohled nemusí zdát, tak fotbal výrazně ovlivňuje každodenní život většiny anglických fanoušků bez ohledu na věk či pohlaví. Pro drtivou většinu z nich je fotbalové utkání oblíbeného týmu vrcholem celého týdne (v případě derby i roku).

Tyto zápasy pravidelně přitahují zvýšenou pozornost médií, fanoušků i „nefanoušků“. Právě pro fanoušky jsou taková utkání otázkou cti a hrdosti. Autor v celkem 8 kapitolách popisuje vybraná derby z více úhlů pohledu. Tento popis je doplněn řadou historických fakt – o založení klubu, statistikách, stadionech, rekordech apod. Publikace nám také předkládá faktory, které byly motivací k založení klubů a některé z nich souvisí s geografickými tématy (migrace, náboženství, průmysl).

Části knihy se také věnují stinným stránkám anglického fotbalu. Konkrétně kultuře tzv. hooligans, která byla zformována především v 70. letech minulého století a je s derby silně spjata, agresivně, která někdy jde za hranice férovosti, nebo historickým tragédiím. Publikace je rozšířena o množství grafů i historických fotografií, které čtenáři umocňují zážitek.

Fotbalový fanoušek knihu ocení pro informace, které přechází za hranice fotbalu. Geograf zde najde důležité souvislosti mezi geografii a sportem, které dosud nemusel vnímat. Fotbalový laik naopak nahlédne za „fotbalovou oponu“, která mu ukáže, jak mnoho může pro člověka znamenat něco tak obyčejného, jako je fotbalový zápas.

Recenzent tedy věří, že tato publikace osloví mimo sportovní fanoušky i geografy, a netrpělivě čeká na další knižní titul věnovaný některé ze zemí z jihu Evropy.

Literatura:

- BALE, J., GOWING, D. (1976): *Geography and football: the use ideas from football in the teaching of geography*. *Teaching Geography*, 28.
- BALE, J. (1978): *Geographical Diffusion and the Adoption of Professionalism in Football in England and Wales*. *Geography*, 63, 3, 188–197.

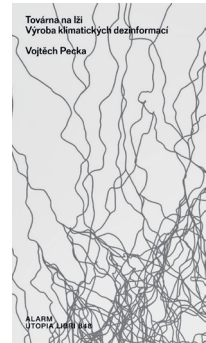
- BALE, J. (1989): Sports Geography. 1. vydání, Routledge. ISBN 9780419143901.
 BALE, J. (2003): Sports Geography. 2. vydání, Routledge. ISBN 9780419252306.
 JELÍNEK, R., TOMEŠ, J. (2002): První fotbalový atlas světa. Infokart. ISBN 80-902832-0-9.
 RECLUSE, É. (1879): Nouvelle géographie universelle la terre et les hommes: L'Europe du Nord-Ouest. Svazek 4. Hachette.
 TOMEŠ, J. (2022): Fotbalový atlas Evropy. COOLGEO. ISBN 978-80-11-02321-8.

*Filip Kovařík, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc
 e-mail: filip.kovarik01@upol.cz*

Pecka, V.: Továrna na lži: Výroba klimatických dezinformací.

Alarm a UTOPIA LIBRI, Praha 2023, 240 s. ISBN 978-80-908712-2-9.

Řešení klimatické krize se v posledních letech čím dál více stává předmětem formulace konkrétních politik a rozvojových strategií. Mnohé tak může překvapit, že vědecký konsenzus ohledně příčin změny klimatu byl budován během celého 20. století a na počátku 90. let k politikům odhodlaným k aktivnímu řešení patřili mimo jiné také George Bush starší a Margaret Thatcherová, jejichž strany se nyní k tématu staví přinejmenším velmi vlažně. Také další politici a „experti“ v současnosti vědecké důkazy zpochybňují a o klimatické politice mluví jako o díle pomatenců, které ohrožuje život společnosti. Kniha nám umožňuje porozumět tomu, co stojí za touto změnou postojů politiků a zpožděním desítek let implementace politického řešení krize. Vojtěch Pecka nám na základě citací sociologické literatury a výstupů investigativních novinářů představuje pomocí narativní struktury, jak a proč od 90. let vznikají a šíří se klimatické dezinformace, přičemž jako klíčový ukazuje vliv firem fosilního průmyslu. Vzhledem k tomu, že jeden z klimatických dezinformátorů s vlivem na mezinárodní dezinformační scénu působil po více než dvě dekády v nejvyšších patrech české politiky, představuje téma vzniku klimatických dezinformací v Česku důležité a neprávem opomíjené téma. Tuto mezeru v poznání nyní v českém kontextu zaplňuje sociolog Vojtěch Pecka knihou *Továrna na lži: Výroba klimatických dezinformací* poskytující vstupní vhled do problematiky.

Jádro empirie klade Pecka do Spojených států, kde výroba klimatických dezinformací začala a kde lze pozorovat nejsilnější dopad na politiku, ale neopomíjí rovněž situaci v Česku. Pecka nejprve konfrontuje nejznámější dezinformace s vědeckými výsledky. Z popisu dezinformací vyplývá, že jejich aktéři obviňují klimatologů z jednání, kterého se sami dopouštějí. Častým argumentem dezinformátorů je, že klimatologie využívá chybné vědecké metody, je součástí mezinárodní konspirace

a klimatologové pouze sledují své materiální zájmy (čerpání výzkumných grantů). Ve skutečnosti to jsou dezinformátoři, kteří pouze vytvářejí zdání vědecké práce, nemají přehled o základních termínech klimatologie, účelově manipulují s vědeckými daty a vyjádřeními vědců a tajně se nechávají financovat fosilními firmami. Zatímco řada tvůrců dezinformací vykazuje zejména pragmatické motivace a mezi širiteli může být více zastoupena skupina jednajících na základě přesvědčení a popřípadě neznalosti, Pecka přináší rovněž příklady tvůrců dezinformací, kteří zjistili, že byli fosilním průmyslem sami manipulováni, a z klimaskeptiků se po čase stali seriózní klimatologové nebo klimatičtí aktivisté.

V následující sekci nazvané Budování klimatického konsenzu Pecka představuje bohatou historii klimatologie, kdy již na konci 19. století vznikl první odhad vlivu skleníkových plynů na zahřívání atmosféry. Do klimatologie však mnohem později kromě vědeckých institucí zasáhly také ropné firmy. S tím, jak se v 60. letech začala problematika změny klimatu diskutovat i v nejvyšších patrech politiky Spojených států, ropné firmy si uvědomily, jaké to pro ně představuje riziko. Aby snížily nejistotu ohledně nového problému, začaly seriózní výzkum klimatu realizovat ve vlastních výzkumných odděleních a své poznatky sdílely s ostatními ropnými firmami. Vedení tak bylo v následujících letech opakovaně varováno před dopady jejich podnikání. Například vědci-zaměstnanci ExxonMobil byli v klimatickém modelování na světové špičce, a proto si vedení bylo vědomo, že dopady nárůstu teplot budou až do roku 2000 nepatrné, zatímco kolem druhé poloviny 21. století budou při tehdejší spotřebě fosilních paliv katastrofální. V 80. letech mělo vedení ExxonMobil přesvědčivé důkazy a stálo před rozhodnutím, jakou podnikovou strategii přijmout pro následující dekády. Vzhledem k vysokým nákladům na vývoj alternativních energetických technologií a tehdejšímu snížení světové ceny ropy ExxonMobil vlastní výzkum klimatu ukončil a koncentroval se na rozvoj hlavního aktiva, a tedy i rozšiřování fosilní infrastruktury. Kvůli vysoké kapitálové náročnosti ropného průmyslu se vedení rozhodlo prozkoumat možnosti, jak infrastrukturu bránit před snahou vlády spotřebu fosilních paliv omezovat.

Řešením se pro ropný průmysl stala strategie vyvíjená od 50. let tabákovými firmami, které prostřednictvím propracované mediální kampaně bojovaly proti vlivu vědeckého poznání na povědomí spotřebitelů a na snahy vlády chránit veřejné zdraví. Hlavní metoda spočívala ve vytváření pochybností o vědeckých výsledcích – zpochybňováním rigoróznosti výzkumu, nezávislosti vědců a zahlcením informačního prostoru alternativními vysvětleními. Pro vytvoření, udržování a zvyšování dopadu dezinformační kampaně tabákový průmysl vytvořil síť vzájemně se doplňujících institucí. Od nadací podporujících vědce ochotné vytvářet (pseudo)vědecké výstupy, které budou v souladu se zájmy firem; vytváření spojení s průmyslovými firmami, které se rovněž musí bránit regulaci vlády; po mobilizaci skupin ochotných bojovat proti regulacím na základě vlastního přesvědčení. Přestože se tato strategie zakládala na výrobě lží, neznamená to,

že by k vědeckému poznání byla indiferentní. Úspěšně totiž aplikovala poznatky z psychologie, sociologie a marketingu.

Trakce klimatických dezinformací byla rovněž podpořena nástupem nové praxe ve Spojených státech od 70. let, která byla nakloněna zavádění deregulace. Současně díky propojení tohoto politického směru s náboženskými fundamentalisty vznikl rezervovaný postoj vůči vědě jako takové. Mnoho zástupců průmyslu a dezinformační scény následně získaly přístup do vysoké politiky. V 90. letech se tak fosilní odvětví mohlo opřít o dlouho budovanou síť dezinformačních organizací a rovněž o stabilní politickou ideologii. Jejich síla se na plno projevila během mandátu Billa Clintona, který si snížení emisí skleníkových plynů stanovil jako prioritu a pouze tak zdůraznil cíl jeho předchůdce, George Bushe staršího. Pecka nastínil tehdejší kontext následovně: „Počátkem 90. let existovala poměrně široká politická shoda a veřejná podpora řešení globálního oteplování. Bylo také relativně dost času, a pokud by technologický přesun na nízkouhlíkové zdroje začal počátkem 90. let, mohl být přechod relativně bezbolestný, postupný a plánovaný. (...) Spojené státy byly také bohatou zemí, která historicky vypouštěla zdaleka nejvíce emisí. Jakákoliv smysluplná mezinárodní dohoda se zbytkem světa předpokládala, že se USA nějakým způsobem zapojí do regulace skleníkových plynů“ (s. 143). Do následné dezinformační kampaně se zapojil například bývalý ředitel Národní akademie věd, který zneužil renomé této vědecké instituce. Její součástí bylo zaplavení mediálního prostoru útoky na politiky, že přistoupením ke Kjótskému protokolu zničí ekonomiku a budoucnost dětí ve Spojených státech. Kampaň, kterou financovali ropné společnosti Koch Industries a ExxonMobil, dokázala formou petice mobilizovat 30 tisíc Američanů. Clinton se svým plánem selhal a k ratifikaci Kjótského protokolu Spojenými státy nikdy nedošlo. Stejně selhání, třebaže s méně ambiciózními plány, zaznamenal i další americký prezident. Na konci nultých let se Obama opakovaně snažil omezit emise skleníkových plynů. V té době se už fosilnímu průmyslu podařilo ovládnout velkou část Republikánské strany, která Obamovy plány dokázala zastavit. Regulace byla zdržena až do nástupu Trumpa, do jehož volební kampaně investovaly Koch Industries 400 milionů dolarů. Jak ukazují následné kroky Trumpa, jednalo se pro fosilní průmysl o výhodnou investici. Na pozici *Environmental Protection Agency* například prosadil republikánskému politika, který měl tajné dohody s ropnými firmami, a ministrem zahraničí se stal ředitel ExxonMobil. Jak píše Pecka, „fosilní průmysl získal vlastního prezidenta“ (s. 153).

Český klimaskeptismus nastoupil se zpožděním nejméně dekády za Spojenými státy. Jeho klíčovou postavu představoval Václav Klaus a lidé pracující pro jím založené *think-tanky*, kteří hojně využívali překladů ze starší a daleko rozvinutější americké dezinformační scény. Počátek klimaskeptismu je tak v Česku spíše než se zájmy fosilního průmyslu spojený s odporem pravicových politiků a aktivistů proti zavádění regulací trhu. Boom klimatických dezinformací však nastal s Klausovým prezidentstvím na počátku nultých let, které mu zajistilo privilegovaný přístup

do médií. Současně v této době začínají na český průmysl dopadat regulace emisí skleníkových plynů vyplývající z Kjótského protokolu a regulací EU. Hlavními postavami z řad fosilního průmyslu se stávají nejbohatší čeští podnikatelé Křetínský (Energetický průmyslový holding), Tykač (Sev.en zaměřující se na těžbu a energetické využití hnědého uhlí) a Kellner (historické propojení PPF s Energetickým průmyslovým holdingem a významné investice v Rusku). Šíření klimatických dezinformací probíhá skrze Klausovy *think-tanky* (Kellner) a zakoupená média a celé vydavatelské domy (Křetínský, Kellner). Specifikem přístupu Tykače je poté zakládání tzv. trollích farem, kdy najatí uživatelé šíří dezinformace a obtěžují ekologické organizace a aktivisty na sociálních sítích. Posledním zdrojem pro českou dezinformační scénu, jehož vliv začíná narůstat po roce 2010, je Rusko, jehož motivací pro výrobu klimatických dezinformací je závislost ekonomiky na vývozu fosilních paliv. Ty tvoří polovinu příjmů státního rozpočtu.

Pecka dokládá, že se fosilnímu průmyslu podařilo vybudovat akceschopné mezinárodní hnutí pracující ve prospěch zastavení, pozdržení nebo oslabení regulace vypouštění skleníkových plynů. Jak Pecka dovozuje, zisky z neregulovaného nebo nedostatečně regulovaného podnikání převyšují náklady na udržování rozsáhlého dezinformačního a vlivového ekosystému. Podle odhadu se do hnutí jen ve Spojených státech zapojilo v letech 1989–2015 na dva tisíce organizací financovaných mimo výše uvedených také fosilními firmami Shell, Uniroyal a ARCO, za koordinace klasického obchodního svazu American Petroleum Institute. Například nátlaková organizace Americans For Prosperity založená Koch Industries, která je druhou největší společností ve Spojených státech, má 2,5 milionu členů a roční rozpočet 100 milionů dolarů. Fosilní průmysl ukázal možnosti produkce cílené společenské změny a její podmíněnost uplatněním propracované dlouhodobé strategie a pochopitelně přístupem k dostatečným financím.

Vzhledem k uplatnění dezinformačních strategií tabákových společností pro potřeby ropného průmyslu vyvstává tato paralela. V roce 2006 byly ve Spojených státech tabákové firmy odsouzeny za účast na 50 let trvajícím spiknutí, které mělo ochránit jejich podnikání. Byly tak nuceny zaplatit přes 200 miliard dolarů za smrt milionů kuřáků a související náklady pro zdravotnictví. Tento verdikt by se mohl stát precedencem pro probíhající soudy s fosilními firmami (Noor 2023), jejichž podnikání, klamání veřejnosti a ovlivňování klimatické politiky ve svůj prospěch má nesrovnatelně dalekosáhlejší negativní společenské dopady než zpoždění regulace kouření.

Klimaskeptický postoj formovaný dezinformacemi lze nalézt i u politiků v českém parlamentu, včetně vlády, a dezinformace pomáhají šířit také některá česká mainstreamová média. Po obsahové stránce mi tak v části věnované Česku chybí po vzoru uvedených příkladů ze Spojených států analýza dopadu klimatických dezinformací na podobu tuzemské klimatické politiky. K formální stránce: při psaní této recenze jsem si uvědomil nedostatek vodítek usnadňující orientaci, kdy

členění do podsekcí není uvedené v obsahu a z jejich názvů nemusí být čtenáři zřejmé, čím se budou zabývat. Přehlednosti by rovněž pomohl jmenný rejstřík. Na okraj lze uvést, že knihu oživují ukázky klimatických dezinformací v podobě obrazových příloh a přímých citací, což představuje mnohdy bizarní čtení. Narativní přístup dává vyniknout rozporuplným osudům některých významných aktérů dezinformační scény. Vedle evidentních materiálních a mocenských zájmů tak autor registruje rovněž ryze kontingentní individuální motivace klimatických dezinformátorů, což dále posiluje čtivost knihy.

Leitmotivem knihy jsou role vědeckých procedur a dopady vědeckého bádání na společnost. Pecka v poslední sekci s názvem *Etika reference versus etika zájmů* dovozuje, že pokud získají převahu osobní zájmy nebo přesvědčení výzkumníka nad ukotvením v empirii, mohou vzniknout zavádějící implikace pro aplikační sféru nebo dokonce společenský regres. Průmysl využívá vědu typicky instrumentálně aplikací z technických a přírodovědných oborů pro dosahování zisku. Na příkladu klimatické vědy a lékařství můžeme vidět dopady situace, kdy věda začne představovat ohrožení ziskovosti. Dezinformační kampaně fosilního a tabákového průmyslu mají za cíl ohrožující přírodní vědy zdiskreditovat, k čemuž instrumentálně aplikují poznatky společenskovedního výzkumu. Krom toho vytváření pseudovědeckých materiálů zahrnuje informační prostor s cílem vytvořit ignoranci veřejnosti vůči negativním dopadům podnikání. Tyto závěry vytvářejí apel na dodržování etických zásad, které mohou přispívat k zachování vědecké a společenské relevance výzkumu. Domnívám se také, že některými metodami – těmi v mezích zákona a etických norem – by se mohly inspirovat i organizace a politici s opačnými cíli než fosilní průmysl. Vědci a neziskové organizace dlouho žili v mylném přesvědčení, že pro dosažení společenské změny stačí odprezentovat relevantní fakta. Primát robustnosti faktů může platit v akademické sféře, ale ne bezvýhradně v široké veřejné debatě. Klimatičtí dezinformátoři ukázali, že přesvědčovací síla samotných faktů nemusí být dostatečná a je nutné věnovat dostatek pozornosti také souladu formy informací s charakteristikami publika. Proto věřím, že kniha zaujme širokou vědeckou obec a praxi, jejímž předmětem zájmu je společnost a životní prostředí. Vzhledem k popularizačnímu stylu a silnému zájmu velké části české veřejnosti o ochranu přírody (STEM, Institut 2050, 2022) je však potenciální okruh čtenářů podstatně širší.

Literatura:

- NOOR, D. (2023): 'Game changing': spate of US lawsuits calls big oil to account for climate crisis, <https://www.theguardian.com/us-news/2023/jun/07/climate-crisis-big-oil-lawsuits-constitution> (11. 9. 2023).
- STEM, INSTITUT 2050 (2022): Česká (ne)transformace 2022, <https://institut2050.cz/wp-content/uploads/2022/09/CZtransformace220920.pdf> (11. 9. 2023).

Vojtěch Bosák, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita
e-mail: vojtech.bosak@osu.cz

Hrabal-Krondak, F.: Přes Čukotku na Fidži a zpět. Díl první, Regionem Idel-Ural.
 Bratislava 2023, 624 s. ISBN 978-80-8236-012-0.

Právě vycházející publikace a zároveň úvodní svazek nové série literárních cestopisů unikátního cestovatele Františka Hrabala-Krondaka – Přes Čukotku na Fidži a zpět – je věnována nejvýchodnější části Evropy, povodí řek Volhy a Uralu. V představě většiny lidí jde pouze o jeden z ruských regionů a jen málokdo tuší, že zde kromě Rusů žijí i jiné, zcela odlišné národy. A ne nějaké malé komunity, ale skutečné národy čítající od několika stovek tisíc po miliony příslušníků.

A protože obecné znalosti historie nejen u nás, ale i v celém světě dlouhodobě upadají (jak nedávno připomněl stoletý doyen věd politických Henry Kissinger), tak jen skuteční znalci historie si spojí Povolží se Zlatou hordou. Nástupnickým státem Čingischánovy mongolské říše, který byl ve 14. a 15. století největším a nejbohatším státem Evropy. Pravda, za součást Evropy tehdy Zlatá horda považována nebyla, to až o několik století později geografové a politici posunuli dosavadní umělou hranici Evropy až na východní úpatí pohoří Ural.

Zlatá horda byla státem, v němž převážil islám, jehož hlavními nositeli se stali turkicí Tataři, od nichž se časem jazykově oddělili Baškiři. Starší osídlení představovala uralská etnika, řídce rozptýlená zejména v zalesněných oblastech až po tundru Arktidy a směrem na západ až k Baltu a Finsku. V Povolží z nich vykrytalizovali Marijci, Udmurti a Mordvini – ty poslední uměle vytvořili z moci úřední bolševici z Erzjanů a Mokšanů. A etnickou mozaiku doplňují Čuvaši – potomci turkických Bolgarů, jejichž soukmenovci kdysi doputovali až na Balkán, kde se poslovanštili a stali se z nich současní Bulhaři.

O všech zmíněných národech autor dokáže poutavě psát, a to nejen z pohledu cestovatele, který se setkává s místními lidmi, bydlí u nich, ochutnává jejich jídlo a nápoje, mluví s nimi o jejich kultuře a radostech i strastech života. Nezůstává však pouze u současnosti, ale pátrá i v minulosti. Tím jsou Krondakovy cestopisy jedinečné – vlastní zážitky doplňuje informacemi z nejrůznější literatury i archivními materiály. Díky odkazům na zdroje a prameny mají jeho knihy i punc vědecké práce, a kdo má zájem, může díky internetu hledat další informace o lidech, kteří žijí v největším státě na světě, po staletí formovaném neustálými koloniálními výboji a pod permanentním tlakem rusifikace a mocenských tlaků z Moskvy. Bez ohledu na to, zda zemi vládli carové, bolševici nebo jejich současný pohrobek, v němž se internacionalistická bolševická duše snoubí s ruským šovinistickým nacionalismem.

Neudivuje, že nejvíce pozornosti autor věnuje historii 20. století a prvních dekad století současného. Ty ovlivnily nejen národy Povolží, ale celé Rusko – lidé je mají ještě v živé paměti, ale jak ukazují příběhy, mnozí se z nich nijak nepoučili. To

platí i o některých z nás, části lidí v Česku i na Slovensku – už proto bychom měli Krondakovy knihy číst, abychom si udělali lepší představu o zemi, jejíž součástí se během staletí kruté expanze staly obrovské oblasti severní Eurasie.

Abychom věděli, že Rusko zdaleka nejsou jen Rusové, ale i desítky jiných národů, které si dokázaly uchovat nejen svůj jazyk, ale třeba i vlastní starobylé náboženství. To může být překvapivé v zemi, která prošla v minulém století tvrdou ateizací.

Ale je to skutečně tak. Díky Krondakovi se čtenáři mohou seznámit s tradičními vírami uralských Marijců, Udmurtů, Erzjanů i Mokšanů, ale i turkických Čuvašů. Pravda, většinou to byli lidé na vesnicích, kde dohled nad lidmi nebyl tak systematický jako ve městech, kteří tradice i jazyk dokázali předávat z generace na generaci. Je skvělé, že autor připomíná i tyto tradiční kulturní aspekty – ukazuje to sílu historických tradic malých národů. Politická moc je dokázala podrobit, ale kulturní tradice zcela vymýtiti nedokázala.

Komunistický režim přesto dokázal najít stoupence i uvnitř neruských národů – i tyto zločince autor v knize připomíná, stejně jako lidi, kteří se sovětské moci postavili. Také hladomor, který v Povolží vyvolal komunistický režim svou neschopností řídit ekonomiku hned na počátku svého vládnutí v letech 1920–1921. A kdo tehdy milionům hladovějících lidí pomohl? I o tom se čtenář dozví řadu podrobností. Stejně jako o neúspěšných pokusech národů Povolží vymanit se zpod ruské nadvlády anebo o tamní roli československých legionářů.

A všechno je doplněno množstvím fotografií a obrázků, které doprovázejí příběhy a posilují jejich autentičnost. To platí i o fotografiích zachycujících přírodní krásy i výtvořiny lidí, o nichž autor dokáže také velmi zajímavě psát.

Jako specialista na ruský a vlastně celý postsovětský prostor jsem o peripetiích zdejších národů věděl, přesto jsem i já v knize našel řadu informací, kterými jsem rozšířil svoje znalosti. Právě v těch příbězích, které dokáže Hrabal-Krondak poutavě vyprávět a zasadit jejich dopady do kontextu současné společnosti Ruské federace, vidím největší přínos jeho knihy.

Minulost se v ní prolíná s přítomností, často i s vizí možné budoucnosti. Zvláště dnes, tedy prizmatem aktuálních válečných událostí na Ukrajině, se musí čtenáři mnohé autorovy charakteristiky ruské společnosti a prognózy politického vývoje jevit takřka prorocké, uvědomí-li si, že k nim autor dospěl řadu let před ruským útokem na Kyjev, kdy tato kniha vznikala.

Zločinná politika současného Ruska zhmotněná do agresivní války proti sousední Ukrajině nedává mnoho možností vydat se po přečtení knihy do Povolží a vidět něco z toho, o čem Hrabal-Krondak píše na základě vlastních prožitků. Ale možnost aspoň virtuálně přes internet navštívit tento nesmírně zajímavý region zůstane.

Se získanými poznatky o historii, o přírodě a lidech i virtuální cestovatel dokáže nahlížet na Povolží jako na region, který má vlastní historii i rozmanité kulturní

tradice. A to přesto, že zhruba od konce 15. století bylo pohlceno ruským státem, kterému se následně podařilo dobýt i řídce osídlené oblasti severovýchodní Asie.

Zda je regionu Povolží souzeno zůstat „na věčné časy“ součástí Ruska je otázkou, kterou nelze jednoznačně zodpovědět. Balkán byl také mnoho století součástí Osmanské říše a už více než 150 let je rozdělen na řadu nezávislých států.

Ostatně i u nás komunisté hlásali heslo „se Sovětským svazem na věčné časy“. A jak rychle se ty časy rozplynuly. Jako pára na hrncem vody...

*Vladimír Baar, Přírodovědecká fakulta, Ostravská univerzita
e-mail: vladimir.baar@osu.cz*